

causa assumptiva ?? inferetur, quamobrem scripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari.

Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicitur, is, qui scripto utetur, hoc dicit, non oportere de ejus voluntate nos argumentari, qui, ne id facere possemus, indicium nobis reliquerit suae voluntatis: multa incommoda consequi, si instituat, ut a scripto recedatur. Nam & eos, qui aliquid scribant, non existimatos, id, quod scripserint, ratum futurum, & eos, qui judicent, certum, quod sequantur, nihil habituros, si semel a scripto recedere consueverint. Quod si voluntas scriptoris conservanda sit, se, non adversarios, a voluntate ejus stare. Nam multo propius accedere ad scriptoris voluntatem, eum, qui ex ipsius eam literis interpretetur; quam illum, qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suae voluntatis quasi imaginem reliquerit, sed domesticis suspicionibus perferretur.

Sin causam afferet is, qui a sententia stabit, primum erit contra dicendum: quam absurdum, non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit; causam aliquam invenire. Deinde conversa omnia esse: ante solitos esse accusatores iudicibus persuadere, affinem esse alicujus culpa eum, qui accusaretur: causam proferre, quae eum ad peccandum impulisset: nunc ipsum reum causam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cujus in singulas partes multa convenient argumentationes. Primum nulla in lege ullam causam contra scriptum accipi convenire: deinde si in ceteris legibus conveni, hanc esse hujusmodi legem, ut in ea non oporteat: postremo si in hac quoque lege oporteat, hanc quidem causam accipi minime oportere.

XLV. Prima pars his fere locis confirmabitur, scriptorj neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuisse, quo minus posset aperte perscribere id, quod cogitaret: non fuisse ei grave, nec difficile, eam causam excipere, quam adversarii proferant, si quicquam excipiendum putasset: con-

99. *Assumptiva*] *Abundans* quae opponitur 73 absolutae *argumentationis*, & quatuor habet partes in pagina proxime precedenti expositas. Vide cap. 11. lib. 1. n. 27. &c. f.

suevisse eos, qui leges scribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus scriptas, & maxime videre, si quae in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite; ut apud eundem legis scriptorem, quo magis eum probetur fuisse excepturum, si quid excipiendum putaret: & ostendere, causam accipere nihil aliud esse, nisi legem tollere: ideo quod, cum semel causa consideretur, nihil attineat eam ex lege considerare, quippe quae in lege scripta non sit: Quod si sit institutum; omnibus causam dari, & potestatem peccandi, cum intellexerint, vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam jurati sitis, rem judicare. Deinde & ipsis iudicibus judicandi, & ceteris civibus vivendi rationes perturbatum iri, si semel a legibus recessum sit. Nam & iudices neque quid sequantur, habituros, si ab eo, quod scriptum sit, recedant: neque, quo pacto a aliis improbare possint, quod contra legem judicaverint, & ceteros cives, quid agant, ignoraturos, si ex suo quilibet consilio, & ex ea ratione, quae in mentem, aut in libidinem venerit, non ex communi praescripto civitatis unquamque rem administrabit. Postea quaerere a iudicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotiis: cur republica munere impediatur, cum ^b sapius suis rebus & commodis servire possint: cur in certa verba jurent: cur certo tempore conveniant, certo discedant: nihil quisquam afferat causa, quo minus frequenter operam republicae det, nisi quae causa in lege excepta sit: an se legibus obstrictos in tantis molestiis esse aequum censeant, adversarios nostros leges negligere concedant. Deinde item quaerere ab iudicibus, si ^c ejus rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passurine sint. Postea hoc, quod faciat, indignius & impudentius esse, quam si adscribat. Age porro, quid si ipsi velint iudices adscribere, passurine sit populus? Atque hoc esse indignius, quam rem verbo & literis mutare non possint, eam re ipsa, & iudicio maxime com-

muta-

^a *Aliis*] Lamb. in aliis.

^b *Sapius*] Grut. *Serius suis rebus.*

^c *Ejus*] Lamb. *ejus causa, propter*

mutare. Deinde indignum esse de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum populo cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla fiat: hoc ipsis iudicibus invidiosissimum futurum. Non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi convenire. Quod si nunc id agant, velle se scire, qui lator sit, qui sint accepturi: se actiones videre, & dissuadere velle. Quod si hæc cum summe inutilia, tum multo turpissima sint; legem cuiusmodi sit, in præsentia conservari a iudicibus; post, si displiceat, a populo corrigi convenire. Deinde, si scriptum non exstaret, magnopere quaereremus: neque isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus. Nunc cum scriptum sit, amentiam esse, ejus qui peccarit, potius quam legis ipsius, verba cognoscere. His, & huiusmodi rationibus ostenditur, causam extra scriptum accipi non oportere.

XLVI. Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas videbitur pertinere; aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare: aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur, ita cautum unaquaque de re, ita quod oportuerit, exceptum, ut minime conveniat quidquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari.

Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maxime necessarius, per quem ostendat oportet, si conveniat causam contra scriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab adversariis afferatur. Qui locus idcirco est huic necessarius, quod semper is, qui contra scriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam summa impudentia est, eum, qui contra quod scriptum sit, aliquid probare velit, non æquitatis præsidio id facere conari. Si quid igitur ex hac ipsa accusator deroget, omnibus partibus justius, & probabilius accusare videatur. Nam superior oratio hoc omnis faciebat, ut iudices etiam si nollent, necesse esset; hæc autem, etiam si necesse non esset, ut vellent contra iudicare.

Id

Id autem fiet, si, quibus ex locis culpa demonstrabitur non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus¹ se defendit; de quibus ante, ut potuimus, diligenter perscriptimus: si de his locis quæ res postulabit, ad causam adversariorum improbandam transferemus: aut si causæ & rationes afferentur, quare, & quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum, ut sententia quoque & voluntate scriptoris, non ipsa solum scripturæ causâ confirmatum esse videatur. Aut aliis quoque constitutionibus factum coarguetur.

XLVII. Contra scriptum autem qui dicit, primum eum inducet locum, per quem æquitas causæ demonstraretur: aut ostendet, quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit: & quamcumque causam assumet, assumptionis² partibus se defendet, de quibus ante dictum est. Atque hoc in loco cum diutius commoratus, sui facti rationem, & æquitatem causæ exponaverit, tum ex his locis fere contra adversarios dicit oportere causas accipi. Demonstrabit, nullam esse legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit: omnia supplicia, quæ a legibus proficiscantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ causâ constituta esse: scriptorem ipsum, si existat, factum hoc probaturum: & idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse: & ea re legis scriptorem certo ex ordine iudices, certa ætate præditos constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quivis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, & voluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc vero, quod intelligeret, quales viri iudicaturi essent, idcirco eum, quæ perpiscua videret esse, non adscriptisse: neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes fore putavit.

Tom. I. P. Postea

¹ Comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus] Quatuor hæc sunt qualitatis assumptivæ partes, quas sigillatim exposuimus paulo supra ad cap. 42. n. 94. 95. 97. 98. Cæpser.

² Assumptionis partibus] Intellige quatuor illas qualitatis assumptivæ partes, nempe comparationem, remotionem, relationem criminis, & concessionem; de quibus paulo supra ad cap. 11. lib. 1. 27. Idem.

Postea querere ab adversariis, Quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorum aliquid, in quibus aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima; tumne accusaretis? At qui hoc lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quadam, quæ perspicua sunt, tacitis exceptionibus caveri. Deinde nullam rem neque legibus, neque scriptura ulla, denique ne in sermone quidem quotidiano, atque imperiis domesticis recte posse administrari, si unusquisque velit verba spectare, & non ad voluntatem ejus, qui verba habuerit, accedere.

XLVIII. Deinde ex utilitatis & honestatis partibus ostendere, quam inutile, aut quam turpe sit id, quod adversarii dicant fieri oportuisse, aut oportere: & id, quod nos fecerimus, aut postulemus, quam utile, aut quam honestum sit. Deinde leges nobis caras esse non propter literas, quæ tenues & obscuræ notæ sint voluntatis, sed propter earum rerum, quibus de scriptum est, utilitatem, & eorum, qui scripserint, sapientiam & diligentiam. Postea, quid sit lex, describere, ut ea videatur in sententiis, non in verbis consistere: & iudex is videatur legi obtemperare, qui sententiam ejus, non qui scripturam sequatur. Deinde, quam indignum sit, eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honesta, aut necessaria de causa, non ab sententia, sed ab literis legis recesserit. Atque his, & hujusmodi rationibus, & accipi causam, & in hac lege accipi, & eam causam, quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui a scripto diceret, hoc fore utilissimum, si quid de aequitate ea, quæ cum adversario staret, derogasset: sic huic, qui contra scriptum dicit, plurimum proderit, ex ipsa scriptura aliquid ad causam convertere, aut ambigue aliquid scriptum ostendere. Deinde ex illo ambiguo³ eam partem quæ sibi profit, defendere, aut verbi definitionem indu-

ce-

* Fieri] Lamb. fieri potuisse, aut oportuisse: & id
 3 Ex illo ambiguo] Alludit Tullius ad

legalem cum statum vel questionem, cui apud Græcos nomen est ἀμφίβολον. Vide hic ad cap. 40. n. 86. Idem

cere⁴, & illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad sua causa commodum traducere, aut ex scripto non scriptum aliquid inducere per ratiocinationem⁵, de qua post dicemus. Quicumque autem in re, quamvis leviter probabili, scripto ipse se defenderit, etiam cum aequitate causa abundabit, necessario multum proficiet, ideo quod, si id, quo nititur adversariorum causa, subdixerit, omnem illam ejus vim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem communes certis ex assumptionis partibus⁶ in utramque partem convenient. Præterea ejus, qui a scripto dicit, leges ex se, non ex ejus, qui contra commiserit, utilitate spectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptum, leges in consilio scriptoris, & utilitate communi, non in verbis consistere. Quam indignum sit, aequitatem literis urgeri, quæ voluntate ejus, qui scripserit, defendatur.

XLIX. Ex contrariis autem legibus⁷ controversia nascitur, cum inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex est, *Qui tyrannum occiderit, Olympicarum⁸ præmium capiro, & quam volet sibi rem a magistratu deposcero, & magistratus ei concedero.* Et altera lex, *Tyranno occiso, quinque ejus proximos cognatione, magistratus necato.* Alexandrum⁹ qui apud Pheræos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi præmii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio est. In hoc genere utramque in partem iidem loci, atque eadem præcepta convenient, ideo quod

P 2 uter-

4 Verbi definitionem inducere] Id est, illum statum (vel potius questionem) legalem, cui nomen est ἀμφίβολον, vel ἰσοπέδιο ἕρκεος, quemadmodum Athenis Harmodio & Aristogitoni factum fuisse scriptores memoria prodiderunt. Nam Olympicæ non corona tantum ex oleastro, verum etiam statua ornari solebant. Quod Plinius indicare videtur. (Edit. Harv. Tom. II. pag. 642.) Nescimus.

5 Per ratiocinationem] Τὸν εὐλογισμὸν, quo de statu vel questione, lege cap. 40. n. 89. Idem.

6 Assumptionis partibus] Quatuor sunt, quas exposuimus supra cap. 42. n. 94. 95. 97. 98. Idem.

7 Ex contrariis legibus] Ἀντιπολεμίας, vocant Rhetores Græci. Vide ad cap. 40. n. 88. Idem.

8 Olympicarum] Non arbitror hic de co-

rona esse intelligendum, sed de statua, quæ erigenda esset ei, qui tyrannum occidisset, quemadmodum Athenis Harmodio & Aristogitoni factum fuisse scriptores memoria prodiderunt. Nam Olympicæ non corona tantum ex oleastro, verum etiam statua ornari solebant. Quod Plinius indicare videtur. (Edit. Harv. Tom. II. pag. 642.) Nescimus.

9 Alexandrum, qui apud Pheræos] Inde Phæreus dictus est. Cicero, lib. 11. de Off. cap. 7. ejus pene vitam paucis describit. Idem.

uterque suam legem confirmare, contrariam infirmare debet.

Primum igitur leges oportet contendere; considerando, utra lex ad majores, hoc est, ad utiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut, si leges duæ, aut si plures, aut, quotquot erunt, conservari non possint, quia discrepent inter se; ea maxime conservanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex posterius lata sit. Nam postrema quæque gravissima est. Deinde utra lex jubeat aliquid, utra permittat. Nam id, quod imperatur, necessarium: illud, quod permittitur, voluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatum sit, pœna afficiatur, aut in utra major pœna statuatur. Nam maxime conservanda est ea, quæ diligentissime sancta est. Deinde utra lex jubeat, utra vetet. Nam sæpe ea, quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ jubet. Deinde utra lex de genere omni; utra de parte quadam; utra communiter in plures; utra in aliquam certam rem scripta videatur. Nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem scripta est, propius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum statim fieri necesse sit: utrum habeat aliquam moram, & sustentationem. Nam id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, ut sua lex ipso scripto videatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem¹⁰ induci; quo sanctius & firmitus id videatur esse, quod apertius scriptum sit. Deinde suæ legis ad scriptum, ipsam sententiam quoque adungere; contrariam legem item ad aliam sententiam traducere; ut, si fieri poterit, ne discrepare quidem videantur inter se. Postremo facere, si causa dabit facultatem, ut nostra ratione utraque lex conservari videatur; & adversariorum ratione, altera sit necessario negligenda. Locos autem communes, & quos ipsa causa det, videre oportebit, & ex utilitatis & honestatis

¹⁰ Per ambiguum, aut per ratiocinationem, vel quæstiones legales, de quibus supra ad cap. 40. n. 87 & 29. Capperonierus. ©

nestatis amplissimis partibus fumere, demonstrantem per amplificationem, ad utram potius legem accedere oporteat.

L. Ex ratiocinatione nascitur controversia¹¹, cum ex eo, quod uspiam est, ad id quod nusquam scriptum est, pervenitur, hoc pacto: Lex est, *Si furiosus est, agnatorum gentiliumque in eo, pecuniaque ejus potestas esto.* Et lex: *Paterfamilias uti super familia pecuniaque sua legaverit, ita jus esto.* Et lex: *Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaque ejus agnatorum gentiliumque esto.*

Quidam iudicatus est parentem occidisse. Ei statim, quod effugiendi potestas non fuit, lignæ soleæ in pedes inductæ sunt: os autem obvolutum est folliculo, & præligatum: deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dum culeus, in quem conjectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam ejus familiares in carcerem tabulas asferunt, & testes adducunt. Heredes, quos ipse jubet, scribunt: tabulæ obsignantur. De illo post supplicium sumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos, de hereditate controversia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sunt, adimat potestatem, nulla profertur. Ex cæteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio hujusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad ejusmodi rationem, ut quærat, habueritne testamenti faciendi potestatem.

Locos autem communes hoc in genere argumentandi, hos, & hujusmodi quosdam esse arbitramur. Primum, ejus scripti, quod proferas, laudationem & confirmationem. Deinde ejus rei, qua de quærat, cum eo, de quo constat, collationem ejusmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua constat, simile esse videatur. Postea admirationem percontatione, qui fieri possit, ut, qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere. Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, quod, cum de illa esset scriptum,

¹¹ Ex ratiocinatione nascitur controversia] *Suétorius* dicitur. Vide supra cap. 40. n. 87 & Quintilian. lib. 7. cap. 8. *Idem.*

de hac is, qui scribebat, neminem dubitaturum arbitratus sit. Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quod ex cæteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint. Deinde æquitas rei demonstranda est, ut in iudiciali absoluta ¹².

Contra autem qui dicit, similitudinem infirmare debere: quod faciet, si demonstrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si, quo in numero illud, quod per similitudinem assertur, & quo in loco illud, cuius causa assertur, haberi conveniat, ostendatur. Deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur, ut non idem videatur de utraque existimari oportere. Ac, si ipse quoque poterit ratiocinationibus uti, iisdem ratiocinationibus, de quibus ante dictum est, utetur: si non poterit, negabit oportere quidquam, nisi quod scriptum sit, considerare: periclitari omnia jura, si similitudines accipiantur: nihil esse pene, quod non alteri simile esse videatur: multis dissimilibus rebus, in unamquamque rem tantum singulas esse leges: omnia posse inter se vel similia, vel dissimilia demonstrari.

Loci communes a ratiocinatione, oportere conjectura ex eo quod scriptum sit, ad id quod non sit scriptum, pervenire: & neminem posse omnes res per scripturam amplecti, sed eum commodissime scribere, qui curet, ut quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem: hujusmodi conjecturam divinationem esse, & stulti scriptoris esse, non posse omnibus de rebus cavere, quibus velit.

LI. Definitio est ¹³, cum in scripto verbum aliquod est positum, cuius de vi quæritur, hoc modo: Lex, *Qui in adversa tempestate navim reliquerint, omnia amittunt: eorum navis & onera sunt, qui in navis remanserint.* Duo quidam, cum

¹² In iudiciali absoluta] Δικαστηριακή ἀποφασιστική, ubi est iudiciali opponitur τῆς negotiολογικῆς ἀποφασιστικῆς, & τῆς ἀποφασιστικῆς ἢ ἀστυνομικῆς ἀποφασιστικῆς. De his plura vide ad cap. 11. lib. 1. n. (24. &c.) Idem.

¹³ Definitio est] Intellige definitionem legalem, seu statum definitivum legalem, &

ἢ ἐπιχειρηματικῆς, ubi agitur de definiendis & explicandis legum, aliorumve scriptorum vocabulis. Hic porro status Ciceroni & Hieroniano Rhetori proprius est ac peculiaris. Vide supra ad cap. 40. n. 90. & Quintil. pag. 181. not. 468. Idem.

cum jam in alto navigarent, & eorum alterius navis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animadverterunt: misericordia commoti, navim ad eum applicaverunt: hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto, ipsos quoque tempestas vehementius jactare cœpit, usque adeo, ut dominus navis, cum idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui a puppi religatus scapham annexam trahebat, navim quoad posset, moderaretur: ille autem, cuius merces erant, in gladium in navi ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, & navi, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate jam commutata, navis in portum provehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leviter faucibus facile est ex vulnere recreatus. Navim cum onere, horum trium suam quilibet esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis vi nascitur controversia. Nam & relinquere navem, & remanere in navi, denique navis ipsa quid sit, definitionibus quæritur. Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva constitutio ¹⁴, tractabitur.

Nunc, expositis iis argumentationibus, quæ in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus & demonstrativum, argumentandi locos & præcepta dabimus; non quo non in aliqua constitutione ¹⁵ omnis semper causa versetur; sed quia proprii tantum harum causarum quidam loci sunt, non a constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati. Nam placet, in iudiciali genere finem esse æquitatem, hoc est, partem quandam honestatis. In deliberativo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatem & utilitatem. In demonstrativo autem, honestatem. Quare in hoc quoque genere causæ quædam argumentationes communiter, ac similiter tractabuntur: quædam separati ad finem, quo referri omnem rationem oportet, adiungentur. Atque uniuscujusque constitutionis exemplum

¹⁴ Definitiva constitutio] Hic simplex est definitivus status rationalis ἢ ἐπιχειρηματικῆς, de quo plura vide ad cap. 8. lib. 1. n. 20. Idem.

¹⁵ Constitutione] Τῆς αἵτης, id est, in aliquo questionis oratoriz statu, de quo vide ibid. n. 16. Idem. b]

supponere non gravemur, nisi illud videremus, quemadmodum res obscura dicendo fierent apertiores, sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis¹⁶ præcepta pergamus.

LII. Rerum expetendarum tria genera sunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua vi nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate; quod genus virtus, scientia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim & naturam, sed propter fructum, atque utilitatem, petendum; quod genus pecunia est. Est porro quiddam ex horum partibus junctum, quod & sua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ se quandam gerit utilitatem, quo magis expetatur; ut amicitia, bona exultatio. Atque ex his horum contraria facile, tacentibus nobis, intelligentur.

Sed ut expeditius ratio tradatur, ea, quæ posuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt, honesta appellabuntur: quæ autem in secundo, utilia. Hæc autem tertia, quia partem honestatis continent, & quia major est vis honestatis, junctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: sed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes sint honestas & utilitas vitandarum, turpido & inutilitas. His igitur duabus rebus res duæ grandes sunt attributæ, necessitudo, & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & personis consideratur. De utraque post apertius perscribemus. Nunc honestatis rationes primum explicemus.

LIII. Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare cum ejus duæ partes sint, quarum altera simplex, altera junctæ sit, simplicem prius consideremus. Est igitur in eo genere omnes res una vi, atque uno nomine amplexa virtus. Nam virtus est animi habitus, naturæ modo, rationi consentaneus. Quamobrem omnibus ejus partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis

¹⁶ *Deliberationis*] Id est, earum orationum, quæ versantur in genere deliberativo, quod Græci *συμβουλευτική*, & aliquando *παρασκευαστική* (concionale) appellant. *Ideæ*.

tis considerata. Habet igitur partes quatuor; prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam.

Prudentia est rerum bonarum, & malarum, neutrarumque scientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Providentia est, per quam futurum aliquid videtur ante quam factum sit.

Justitia est habitus animi, communi utilitate conservata, suam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium est ab natura profectum: deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione venerunt: postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas, legum metus, & religio sanxit.

Natura jus est, quod non opinio genuit, sed quædam innata vis inseruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cujusdam naturæ (quam divinam vocant) curam, cæremoniæque affert. Pietas, per quam sanguine conjunctis, patriæque benevolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio est, per quam vis & injuria, & omnino omne, quod obfuturum est, defendendo, aut ulciscendo propulsatur. Observantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam, & honore dignantur. Veritas est, per quam, immutata ea, quæ sunt, aut ante fuerint, aut futura sunt, dicuntur.

LIV. Consuetudine jus est, quod aut leviter a natura tractum aluit, & majus fecit usus, ut religionem: aut si quid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectum, majus factum propter consuetudinem videmus, aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, judicatum. Pactum est, quod inter aliquos convenit. Par, quod in omnes æquabile est. Judicatum, de quo alicujus, aut aliquorum jam sententiis constitutum est. Lege jus est, quod in eo scripto, quod populo expositum est, ut observet, continetur.

Fortitudo, est considerata periculorum susceptio, & laborum perperio. Ejus partes, magnificentia, fidentia, patientia, perseverantia. Magnificentia est rerum magnarum, & excellentiarum cum animi ampla quadam, & splendida propositio-
ne agitatio, atque administratio. Fidentia est, per quam magnis & honestis in rebus multum ipse animus in se fiducia certa cum spe collocavit. Patientia est honestatis, aut utilitatis causa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perperio. Perseverantia est in ratione bene considerata stabilis & perpetua permanio.

Temperantia, est rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi, firma & moderata dominatio. Ejus partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas consilii gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicujus investitionis¹⁷ concitati comitate retinentur. Modestia, per quam pudor honestus claram & stabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter se solum, ut nihil adjungatur emolumenti, petenda sunt. Quod ut demonstraretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, & a brevitate præcipiendi remotum est.

Propter se autem vitanda sunt, non ea modo, quæ his contraria sunt, ut fortitudini ignavia, & justitiæ injustitia; verum etiam illa, quæ propinqua videntur & finitima esse, absunt autem longissime: quod genus, fidentia contrarium, est diffidentia, & ea re vitium est: audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum, & tamen vitium est. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo jam nomine appellatum; ut audacia, quæ fidentia; pertinacia, quæ perseverantia finitima est; superstitio, quæ religioni propinqua est: aut sine ullo certo nomine. Quæ omnia item uti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est.

LV. Nunc

¹⁷ In odium alicujus investitionis] Alii autem Michael Brutus sic emendandum censent, temere in odium alicujus investio concitata, comitate retinetur, pace ejus dixim, non probo. Lambia.

LV. Nunc de eo, in quo utilitas quoque adjungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque suo ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicujus honesta, & cultu, & honore, & verecundia digna auctoritas. Amplitudo, potentia, aut majestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cum ejus pari voluntate.

Hic, quia de civilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adjungimus, ut eorum quoque causa petenda videatur: ne forte qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant. Quamquam sunt qui propter utilitatem modo petendam putant amicitiam: sunt qui propter se solum: sunt qui propter se, & utilitatem. Quorum quid verissime constituatur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc sic ad usum oratorum relinquatur, utramque propter rem amicitiam esse expetendam.

Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus junctæ, partim non sunt; & quia partim veteres sunt, partim novæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles; ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetustatibus habebitur.

LVI. Utilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum revertitur. Ut in republica quædam sunt, quæ (ut sic dicam) ad corpus pertinent civitatis, ut agri, portus, pecunia, classes, navæ, milites, focii; quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent civitates: alia vero, quæ jam quiddam magis amplum, & minus necessarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo; quibus rebus non illud solum conficitur, ut salvæ & incolomes, verum etiam, ut amplæ, atque potentes

tentes sint civitates. Quare utilitatis duæ partes videntur esse, incolumitas, & potentia. Incolumitas est salutis tuta atque integra conservatio. Potentia est ad sua conservanda, & alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ ante dicta sunt, quid difficulter fieri & quid facile fieri possit, oportet considerare. Facile id fieri dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumptu, molestia, quam brevissimo tempore confici potest. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, sumptus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis; tamen, his susceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perducitur potest. Quoniam ergo de honestate, & de utilitate diximus, nunc restat, ut de iis rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudinem & affectionem, perscribamus.

LVII. Puto igitur esse hanc necessitudinem, cui nulla vi resisti potest; quæ neque mutari, neque leniri potest. Atque, ut apertius hoc sit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta sit, cognoscamus. Uri posse flamma ligneam materiam necesse est: corpus mortale aliquo tempore interire necesse est: atque ita necesse, ut vis ea postulat, quam modo describebamus, necessitudinis, cui nulla vi resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. Huiusmodi necessitudines, cum in dicendi rationes incident, recte necessitudines appellabuntur. Sin aliqua res incident difficilis, in illa superiori, possit fieri, quæstione considerabimus.

Atque etiam hoc mihi videor videre, esse quasdam cum adjunctione necessitudines, quasdam simplices & absolutas. Nam aliter dicere solemus, Necesse est Cassilinenfes se dedere Annibali: aliter autem, Necesse est Cassilinum venire in Annibalis potestatem. Illic in superiore adjunctio est hæc, Nisi malint fame perire: si enim id malunt, non est necesse. Hoc inferius non item, propterea quod sive velint Cassi-

¹⁸ Cassilinum] Alludit ad historiam: nam scutis pelles, ubi fervida mollissent aqua, Cassilinum, oppidum Campaniæ, cum ab Annibale obsideretur, milites eo inopie pervenerunt, ut mures, & lora, detractaque

linenses se dedere, sive famem perpeti, atque ita perire, necesse est Cassilinum venire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? Prope dicam, plurimum, cum is locus necessitudinis videbitur incurere. Nam cum simplex erit necessitudo, nihil erit quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire possimus. Cum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut adipisci velimus, tum adjunctio illa, quid habeat utilitatis, aut quid honestatis, erit considerandum. Nam si velis attendere, ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad usum civitatis; reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adjunctionem nominamus. Pariter autem invenias esse multas res necessitudinis, ad quas similis adjunctio non accedit. Quod genus, ut homines mortales intendant, necesse est sine adjunctione: ut cibo utantur, non necesse est, nisi cum illa exceptione, Extra quam, si nolint fame perire. Ergo, ut dixi, illud, quod adjungitur, semper, cujusmodi sit, erit considerandum. Nam omni tempore id pertinebit, aut ad honestatem, ut hoc modo exponenda necessitudo sit, Necesse est hoc faciamus, si honeste volumus vivere: aut ad incolumitatem, hoc modo, Necesse est, si incolumes volumus esse: aut ad commoditatem, hoc modo, Necesse est, si sine incommodo volumus vivere.

LVIII. Ac summa quidem necessitudo videtur esse honestatis: huic proxima, incolumitatis: tertiæ ac levissima, commoditatis, quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Hæc autem inter se sæpe necesse est comparari, ut quantum præstet honestas incolumitati, tamen, utri potissimum consulendum sit, deliberetur. Cujus rei certum quoddam præscriptum videtur in perpetuum dari posse. Nam, qua in re fieri poterit, ut, cum incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, virtute aliquando & industria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cum autem id non poterit, honestatis. Ita in ejusmodi quoque re, cum incolumitati videbimur consulere, vere poterimus dicere, nos honestatis rationem habere, quoniam sine

incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, & in præsentia quiescere, atque aliud tempus expectare oportebit.

In commoditatis vero ratione, modo illud attendatur, dignæ causa videatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur esse, ut quæramus, quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adiunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, & gravissimam quamque causam vehementissime necessariam judicemus.

Affectio ¹⁹, est quadam ex tempore, aut ex negotiorum eventu, aut administratione, aut hominum studio, commutatio rerum, ut non tales, quales ante habitæ sint, aut plerumque haberi soleant, habendæ videantur esse: ut ad hostes transire turpe videtur esse; at non illo animo, quo Ulysses transit ²⁰: & pecuniam in mare dejicere, inutile; at non eo consilio, quo Aristippus ²¹ fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex consilio, non ex sua natura considerandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, considerandum est: & non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quamdiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam locos sumi oportere arbitramur.

LIX. Laudes autem, & vituperationes ex iis locis fumentur, qui loci personis sunt attributi, de quibus ante dictum est. Sin distributius tractare quis volet, partiatur in animum, &

¹⁹ Affectio] Græce dici solet *επιπερα*, *επιπερα* (accidens) & *επιπερα*, que circumstantiam vulgo appellant, idque auctore ipso Quintiliano, pag. 303. not. 523. Capperonærius.

²⁰ At non illo animo, quo Ulysses transit] Ulysses sub habitu mendici Trojam ingressus diligenter omnia exploravit: id quod ex Euripide in Hecuba satis liquet. Nescio.

²¹ Aristippus] Bion, apud Laetium in Aristippo, scriptum reliquit, Aristippum, cum aliquando navigasset, didicissetque navem, qua vehebatur, esse piraticam, acceptum aurum numerasse: deinde, quasi imprudenti & invito lapsum e manibus projecisse in mare, ingenuissimeque graviter. Sunt qui illum hæc addidisse memorent: Melius est, ut hæc ab Aristippo, quam Aristippus propter ista percat. Idem.

& corpus, & extrarias res licebit. Animi est, virtus, cuius de partibus paulo ante dictum est. Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera, quæ simili esse in genere intelligentur. Atque in his, id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque, & quæ, & qualia sint, intelligentur. Videre autem in laudando, & in vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrariis rebus habuerit is, de quo agetur, quam quo pacto his rebus usus sit. Nam fortunam quidem & laudare, stultitia; & vituperare superbia est. Animi autem, & laus honesta, & vituperatio vehemens est.

Nunc quoniam omne in causâ genus argumentandi ratio tradita est, de inventione, prima ac maxima parte Rhetoricæ, satis dictum videtur. Quare quoniam & una pars ²² ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, & hic liber non parum continet literarum, quæ restant, in reliquis dicemus.

²² Una pars] Nescio, an hoc loco nimis audax fuerit Lambinus; illud scio, mihi aridire emendationem, quam exhibuit in margine editionis suæ: Una pars ad exitum, hoc & superiore libro, perducta est, &c. Cæterum, Gothofredus hic annotavit, videri ex hoc loco posse colligi, Ciceronem plures de Inventione libros scripsisse. Illud quidem non tantum jam diu eruditio constat, plures fuisse perscriptos a Cicerone libros de Inventione, sed etiam eos fuisse quatuor, e quibus duos posteriores nobis longinquitas temporis invidit. Vid. Voss. de Natura Rhet. c. 13. *Verbarg.*

